

УДК 159.9
DOI: [https://doi.org/10.17721/BPSY.2024.2\(20\).11](https://doi.org/10.17721/BPSY.2024.2(20).11)

Людмила МАТЯШ-ЗАЯЦ, канд. психол. наук, доц.
ORCID ID: 0009-0008-2647-2221
e-mail: l.p.matyash-zayats@udu.edu.ua

Український державний університет імені Михайла Драгоманова, Київ, Україна

Олена НОСОВА, асп.
ORCID ID: 0000-0001-7726-5216
e-mail: o.v.nosova@npu.edu.ua

Український державний університет імені Михайла Драгоманова, Київ, Україна

ВПЛИВ ТРАВМАТИЧНОГО ДОСВІДУ НА СОЦІАЛІЗАЦІЮ ОСОБИСТОСТІ ЮНАЦЬКОГО ВІКУ

Вступ. Сформульовано, що, незважаючи на значну кількість досліджень у галузі психології травми, на сьогодні існує дефіцит робіт, присвячених впливу травматичного досвіду на процес соціалізації особистості в юнацькому віці. Особливо актуальним це питання стає у контексті розуміння, як травматичні події впливають на формування соціальних зв'язків, самосприйняття та здатність юнаків інтегруватися у суспільство.

Результати. Виявлено ключову роль травматичного досвіду у формуванні поведінкових моделей і соціальної адаптації юнаків, адже травма змінює не лише психологічну структуру особистості, але й впливає на сприйняття соціальних норм, цінностей та можливості інтеграції в соціум. Розкрито, що травматичний досвід може призводити до соціальної ізоляції, порушення міжособистісних зв'язків, а також до розвитку асоціальної або девіантної поведінки. Соціалізація після травми стає складним процесом, що вимагає спеціальної підтримки та корекції. Проаналізовано характерні особливості травматичних переживань та їх вплив на соціальну поведінку, виявлено специфічні зміни в сприйнятті соціальних ролей та цінностей, що впливають на процес соціалізації після травматичних подій.

Висновки. Обґрунтовано, що травматичний досвід значно впливає на процес соціалізації особистості юнацького віку, визначаючи їхню здатність інтегруватися у суспільство та адаптуватися до соціальних норм. Соціалізація після травми пов'язана з необхідністю подолання внутрішніх конфліктів, відновлення соціальних зв'язків та реінтеграції до соціального середовища. Відповідно, процес соціалізації залежить від того, наскільки особистість здатна співвідносити свої переживання із соціальними нормами та цінностями, а також від підтримки з боку соціальних інституцій. Підкреслено, що важливим є розробити ефективні програми підтримки та реабілітації для юнаків, які пережили травматичний досвід.

Ключові слова: травматичний досвід, соціалізація, юнацький вік, соціальна адаптація, посттравматичні зміни, девіантна поведінка.

Вступ

Актуальність дослідження. Юнацький вік – один із найбільш важливих етапів становлення молодого людини, коли активно триває процес формування її соціалізації, формування системи життєвих пріоритетів, цінностей, самоідентифікації та інтегрування у соціум. Водночас в умовах нинішніх соціально-психологічних труднощів, зокрема травматичних подій, цей шлях може бути значно ускладненим. Травмувальні ситуації, події та переживання, такі як війна, насильство, депривація, втрата рідних, території, важливих речей, захисту та безпеки чи інші значні душевні потрясіння здатні глибоко вплинути на ментальне здоров'я та психологічний стан особистості юнацького віку, негативно позначаючись на її адаптації до соціального середовища.

У світлі поточних стресів, подібних до війни в Україні, дедалі важливішим стає дослідження того, як травматичний досвід впливає на процес соціальної адаптації. Для більшості юнаків та юначок цей пережитий досвід може стати вагомою перешкодою на шляху до інтегрування у суспільство та соціальні групи, до формування комунікативних навичок та самоідентифікації. Для розроблення ефективних методів психологічної підтримки, які сприятимуть гармонійному розвитку та соціальній адаптації молодих людей, важливим є розуміння того, як травматичний досвід впливає на особистість. Таке дослідження допоможе виявити вплив травматичних подій на процес соціалізації юнаків, розглянувши їхню адаптивність, емоційні переживання та взаємозв'язок із соціумом.

Проблема психологічної травми та різні аспекти її прояву не залишилися поза увагою українських науковців. Зокрема, варто відзначити роботи Бондаревської (2008), яка досліджувала вплив психічної травми на переживання суб'єкта та виникнення вигорання; Керик (2013), яка досліджувала професійне вигорання та

прояви вторинної травми в системі "людина – людина". Гоцуляк (2015), яка зосередила свої пошуки на аналізі психологічної травми та шляхах її подолання. Науковиця Лозінська (2018) вивчала психотравму як наслідок травматичного стресу в різних напрямках сучасної психології; Варбан (2009) та Титаренко (2018) вивчали психологію життєвих криз, засоби самопомогі та стратегії подолання в умовах тривалої травматизації; Овчарова та Кириченко (2021) досліджували стресостійкість та психологічне благополуччя підлітків з досвідом переживання травматичних подій.

Травматичний досвід та його характеристики досліджували такі дослідники, як С. Луппо, Г. Діденко, О. Сандал, Д. Волков, А. Баратинська, Н. Журавльова, Т. Гурлева. Зокрема, Луппо (2015) досліджувала типологію життєвої взаємодії з досвідом дитячих психотравм; Діденко (2020) розглядала психологічні особливості життєвого стилю з травматичним досвідом; Сандал (2021) вивчала травматичні події як чинник травматичного досвіду особистості. Сучасні дослідники Д. Волков, А. Баратинська, Н. Журавльова та Т. Гурлева активно вивчають вплив російсько-української війни на психологічний стан осіб, які зазнали травматичних переживань. Вони зазначають, що масова травматизація унаслідок воєнних подій має серйозні наслідки для психологічного здоров'я як військовослужбовців, так і цивільного населення, зокрема юнацтва. Молоді люди, що стали свідками або учасниками воєнних дій, стикаються з численними емоційними та соціальними проблемами, які ускладнюють їхню здатність до нормальної соціалізації. Ці дослідження підкреслюють важливість своєчасної психологічної та соціальної підтримки, яка може допомогти подолати наслідки травматичних подій і сприяти відновленню здатності до соціальної інтеграції (Волков, & Баратинська, 2020; Журавльова, & Гурлева, 2023).

© Матяш-Заяц Людмила, Носова Олена, 2024

Таким чином, травматичний досвід у юнацькому віці є вагомим фактором, що впливає на процес соціалізації особистості. Порушення емоційної та когнітивної сфер, втрата соціальних зв'язків, зміни в міжособистісних стосунках та системі цінностей – це лише деякі з наслідків травми, які можуть перешкоджати нормальному процесу соціалізації. У сучасних умовах, коли травматичні події, спричинені війною, зачіпають значну частину молоді, важливо розробити ефективні програми психологічної та соціальної реабілітації, що допоможе юнакам пережити травматичний досвід та інтегруватися у суспільство.

Мета та завдання – окреслити вплив травматичного досвіду на процес соціалізації особистості юнацького віку, визначити основні аспекти соціальної адаптації після травматичних подій, а також прояснити, як пережиті травми змінюють соціальні ролі, цінності та поведінкові моделі особистості в процесі інтеграції в суспільство.

Результати

Для дослідження впливу травматичного досвіду на соціалізацію особистості юнацького віку було застосовано комплекс теоретичних методів, які дозволили провести глибокий аналіз цього багатоаспектного феномену. Передусім було здійснено ґрунтовний аналіз наукових джерел, що охоплюють як класичні, так і сучасні підходи до вивчення посттравматичних станів. Це дозволило окреслити основні напрями досліджень, пов'язаних із впливом травматичних подій на психологічну структуру особистості та її соціальну адаптацію. Особливу увагу було приділено питанням, що стосуються юнацького віку, оскільки цей період є критичним для формування соціальних навичок, ідентичності та ціннісної системи молоді людини.

Застосування системного аналізу допомогло структурувати знання про різні аспекти впливу травматичних подій на особистість. Було визначено, що травма впливає на декілька рівнів: психологічний, емоційний, поведінковий та соціальний. На психологічному рівні травма може змінювати когнітивні процеси, такі як сприйняття себе, свого місця в соціумі та довколишнього світу. Емоційні зміни включають посилену тривожність, депресії, почуття безпорадності та ізоляції. Соціальні зміни виявляються через порушення міжособистісних стосунків, зниження здатності до побудови довірливих зв'язків, а також через порушення соціальних ролей, що веде до труднощів у соціальній адаптації. На поведінковому рівні травматичні події можуть призвести до асоціальної або девіантної поведінки.

Синтез наукових підходів до вивчення посттравматичних станів допоміг зібрати та систематизувати різні теорії та гіпотези, що стосуються впливу травми на соціалізацію. Однією з основних ідей, яка з'являється у багатьох дослідженнях, є твердження про те, що травматичний досвід має потужний довгостроковий вплив на особистість і може викликати стійкі зміни в її соціальній поведінці. Зокрема, дослідники вказують на те, що травма може змінювати базові установки та переконання молоді людини щодо світу, інших людей і себе. У результаті цього юнаки часто втрачають здатність довіряти іншим, стають більш замкненими або агресивними, що значно ускладнює процес їх соціалізації (Титаренко, & Ларина, 2009; Герман, 2022).

Важливим етапом дослідження було здійснення класифікації факторів, що впливають на соціалізацію юнаків після пережитого травматичного досвіду. Було

виявлено, що ці фактори можна поділити на декілька категорій: *індивідуальні, соціальні та контекстуальні*.

До індивідуальних факторів належать особистісні риси, рівень емоційної стійкості, когнітивні здатності та схильність до адаптації.

Соціальні фактори включають підтримку з боку сім'ї, друзів та соціальних інституцій, таких як навчальний заклад або громада.

Контекстуальні фактори охоплюють вплив ширшого соціокультурного середовища, зокрема політичних та економічних умов, а також ступінь тяжкості та характер травматичної події.

У наукових доробках у поняттях психічної та психологічної травми дослідники вбачають певну різницю. Визначення психічної травми описано дещо раніше і пов'язане з працями П. Левіна, Цеттла та Джозефса (Levin, 1997, Zettl, & Josephs, 2001). Вона супроводжується страхом, жахом та безпорадністю, що виникла внаслідок загрозливої ситуації для фізичної або психічної цілісності особистості.

Психологічна травма, за визначенням Е. Джонса та С. Весселі (Jones, & Wessely, 2007), – це значне порушення нормального психічного функціонування, викликане зовнішніми факторами або подіями. Водночас, незважаючи на ці порушення, фундаментальні психічні функції залишаються незмінними, і людина зберігає здатність ефективно адаптуватися до навколишнього середовища, зазначають автори.

Титаренко та ін. (2019, с. 11–12) визначають психологічну травму як реакцію людини на травматичну подію або серію подій, здатну довгостроково негативно впливати на емоційне, когнітивне та фізичне благополуччя людини.

Підсумовуючи зазначене вище, можемо зробити висновок, що єдиного підходу до розуміння психологічної травми у психологічній науці наразі не існує. Спираючись на аналіз наукової літератури, ми схильні розглядати психологічну травму як реакцію на подію, що змінює життєдіяльність особистості; вона спричинена зовнішніми факторами і здебільшого може мати руйнівний вплив на емоційне, когнітивне, фізичне а також соціальне благополуччя особистості юнацького віку, проте вона також може стати основою для трансформації та особистісного зростання.

Дослідники, такі як Г. Айзенк, М. Селігман, Р. Лінлі та інші, підтвердили важливість індивідуальних характеристик у визначенні того, як саме травматичний досвід впливає на особистість та її здатність адаптуватися в суспільстві. Г. Айзенк у своїй моделі неврозів довів, що особи з високим рівнем нейротизму більш схильні до розвитку психічних розладів після травматичних подій (Eysenck, 1947; Seligman et al., 2004; Linley, 2003). Вони реагують на емоційно напружені стимули сильніше і довше, що призводить до стійких емоційних порушень. М. Селігман і Р. Лінлі зосереджували свою увагу на дослідженні посттравматичного зростання – феномену, за якого деякі особи після пережитої травми демонструють покращення в особистісному розвитку та зміцнення емоційної стійкості. Однак це явище зустрічається рідше, ніж негативні наслідки травми, і його наявність залежить від багатьох факторів, включаючи рівень підтримки та особистісні риси (Seligman et al., 2004; Linley, 2003).

Поняття травматичного досвіду в контексті особистості юнацького віку охоплює події або ситуації, які перевищують можливості молоді людини впоратися з ними,

спричиняючи значний психологічний та емоційний стрес, зазначає Дж. Герман (Герман, 2022). Травматичний досвід у юнацькому віці – це переживання або події, які молода людина могла безпосередньо відчути чи спостерігати (Кісарчук та ін., 2015; Титаренко та ін., 2019, с. 12).

Важливим аспектом дослідження було вивчення емоційних порушень, що виникають унаслідок травматичного досвіду. Емоційна нестабільність, підвищена тривожність, депресивні стани та посттравматичний стресовий розлад є основними емоційними реакціями на травму, які серйозно впливають на соціалізацію юнаків. Вони викликають труднощі в установленні соціальних контактів, посилюють почуття ізоляції та знижують здатність до адаптації в суспільстві (Титаренко та ін., 2019; Герман, 2022).

Особи юнацького віку, які пережили травму, можуть відчувати емоційну відчуженість, втрату контролю над власними емоціями або неспроможність адекватно реагувати на зовнішні стимули. Ці емоційні реакції часто є результатом тривалого стресу, що виникає після травматичної події. У випадках, коли травма залишається неопрацьованою, такі емоційні порушення можуть стати хронічними, що значно ускладнює процес соціалізації та інтеграції в соціум, зазначають науковці (Кісарчук та ін., 2015; Титаренко та ін., 2019; Шевченко, & Байєр, 2019).

Порушення міжособистісних зв'язків є однією з головних проблем, з якими стикаються юнаки. Відчуття відчуженості може спровокувати юнаків уникати будь-яких контактів з навколишніми або навіть із близькими людьми. Вони можуть відчувати страх перед повторною травмою, що ускладнює здатність будувати довірливі та стабільні стосунки. Це посилює ізоляцію, оскільки соціальні зв'язки є важливим елементом адаптації в суспільстві, і їх відсутність перешкоджає нормальній соціалізації аж до ще більшого віддалення від суспільства (Луппо, 2015; Герман, 2022).

Така соціальна ізоляція стає не лише психологічною проблемою, але й має глибокі соціальні наслідки. Втрата довіри та відмова від соціальної взаємодії призводять до того, що молоді люди поступово втрачають зв'язок із соціальними групами, зокрема зі своїми друзями, сім'єю, колегами або однолітками. Вони починають відчувати себе відірваними від суспільства, яке вони більше не сприймають як безпечне або підтримне. Відчуття відчуженості посилює їхнє емоційне напруження та створює додаткові бар'єри для інтеграції в соціальне середовище. Це підтверджують численні дослідження, зокрема роботи О. Блінова, О. Саннікова та О. Кузнєцова, які вивчали вплив бойових травм на соціальну поведінку ветеранів і молоді, які зазнали подібних травм (Блінов, 2018; Sannikova, & Kuznetsova, 2018).

Ізоляція від соціального середовища також позбавляє молодих людей можливості розвивати свої соціальні навички, які є критично важливими для нормальної інтеграції в суспільство. Соціальні навички, такі як комунікація, співпраця, емпатія, вирішення конфліктів, формуються та вдосконалюються через постійну взаємодію з іншими людьми. Відмова від участі в соціальних взаємодіях позбавляє молодих людей можливості отримати ці навички або вдосконалювати їх. У результаті, навіть коли травмована особа намагається повернутися до нормального соціального життя, вона стикається з труднощами через їх відсутність, що лише посилює її відчуття безпорадності.

Соціальна ізоляція також впливає на самооцінку та почуття власної значущості. Молоді люди, які пережили

травму, можуть почати сумніватися у своїй цінності як членів суспільства. Вони можуть відчувати, що їхні проблеми і переживання нікому не цікаві або що вони не заслуговують на підтримку і розуміння. Це призводить до зниження самооцінки, що ще більше ускладнює їхню здатність інтегруватися у соціальне середовище. Втрата впевненості у власних силах і значущості часто призводить до того, що такі люди перестають намагатися відновити соціальні зв'язки, оскільки сформувалося викривлене мислення і вони не вірять, що можуть бути успішними в них.

Психологічні дослідження також вказують на те, що соціальна ізоляція може мати особливо серйозні наслідки для молодих людей, оскільки вони ще перебувають на етапі формування своєї ідентичності та свого місця у суспільстві (Erikson, 1968). У результаті юнаки, які пережили травму і відчують ізоляцію, можуть втратити здатність до подальшої соціалізації.

Таким чином, соціальна ізоляція є одним із найнебезпечніших наслідків травматичного досвіду, який серйозно ускладнює процес соціалізації та психологічної реабілітації молодих людей. Втрата довіри, відчуття відчуженості, агресія або асоціальна поведінка – це лише деякі з проявів, які посилюються через ізоляцію. Якщо молоді люди не отримують необхідної підтримки, їх ізоляція може призвести до серйозних психічних і соціальних проблем, які ускладнюватимуть їхнє життя у довгостроковій перспективі.

Дослідження М. Селігмана та його колег показують, що травматичний досвід може сприяти розвитку депресії та почуття безнадії у молодих людей. Відчуття, що вони не можуть контролювати своє життя або впливати на події навколо них, може призводити до глибокої емоційної виснаженості. Депресія, яка виникає внаслідок цього, підриває здатність юнаків до самореалізації, пригнічує мотивацію і часто супроводжується втратою сенсу життя. Це створює порочне коло: травма викликає депресію, а депресія ускладнює здатність до подолання наслідків травми, що лише погіршує психологічний стан і посилює почуття ізоляції (Seligman et al., 2004). Отже, науковцем виявлено, що травматичні події викликають не лише порушення в емоційній та когнітивній сферах, але й впливають на ціннісні орієнтації та моральні переконання молодих людей.

Юність – це період, коли відбувається формування особистості, засвоєння соціальних норм та побудова міжособистісних зв'язків. Однак травма, набута в юнацькому віці, може змінити хід цього процесу, що ускладнює не лише емоційну адаптацію, але й соціальну інтеграцію (Lauer, 1998; DePrince et al., 2009; Герман, 2022).

У юнацькому віці відбувається активний пошук ідентичності та самовизначення, формування особистих цінностей та переконань, але травматичні події можуть підірвати відчуття стабільності й безпеки, яке необхідне для побудови здорової ідентичності. Відчуття безнадії, що часто супроводжує такі ситуації, перешкоджає самореалізації, і молоді люди можуть почати сприймати себе як відчужених від суспільства (Hall, 1904).

Після пережитих травматичних подій юнаки можуть переглядати свої життєві пріоритети, змінювати своє ставлення до соціальних ролей і норм. Вони можуть відмовлятися від виконання певних соціальних обов'язків або втрачати інтерес до соціальних активностей, що веде до поглиблення соціальної ізоляції (Луппо, 2015; Герман, 2022).

Травматичний досвід суттєво впливає на сприйняття соціальних ролей у юнаків, що може призводити до

значних внутрішніх конфліктів. Соціальні ролі, які формуються у юнацькому віці, є важливими елементами ідентичності, які допомагають молодим людям зрозуміти свою роль у суспільстві, взаємодіяти з іншими та приймати соціальні норми. Однак, коли юнаки переживають травму, ці основоположні аспекти їхньої особистості можуть суттєво змінитися або порушитися.

Р. Ільченко зазначає, що молоді люди, які пережили травматичні події, можуть почати сумніватися у справедливості світу, відчувати, що соціальні норми більше не відповідають їхнім особистим переконанням. Це може призвести до кризи ідентичності, коли юнаки не можуть знайти своє місце в соціумі або прийняти суспільні цінності. Такі зміни в ціннісних орієнтаціях можуть стати основою для девіантної поведінки, оскільки молоді люди можуть почати ігнорувати соціальні норми або протистояти їм. Це може бути вживання наркотиків або алкоголю, ухиляння від соціальних обов'язків або конфліктність у відносинах з оточенням. Така поведінка є відповіддю на внутрішній емоційний конфлікт і спробою подолати наслідки травми шляхом уникнення або знецінення соціальних норм, намагаючись знайти власні шляхи розв'язання внутрішнього конфлікту (Ільченко, 2023).

Травматичний досвід часто призводить до розвитку нових поведінкових моделей, які не завжди відповідають загальноприйнятим соціальним нормам. Молоді люди можуть проявляти агресивну поведінку, що ускладнює процес їх інтеграції у соціальні групи. Такі зміни можуть бути спричинені різноманітними факторами, зокрема тривалістю та інтенсивністю стресу, який супроводжував травматичну подію, а також характером самої травми. Особи юнацького віку, які пережили подібні події, часто відчувають труднощі у взаємодії із соціальним середовищем. Це підтверджують дослідження Д. Волкова та А. Баратинської, які зазначають, що травма залишає стійкі емоційні наслідки, які негативно впливають на здатність молоді до адаптації (Волков, & Баратинська, 2020).

Отже, результати досліджень чітко вказують на те, що травматичний досвід має ключовий вплив на формування поведінкових моделей та соціальну адаптацію юнаків.

Втрата сенсу життя є особливо небезпечною для юнаків, оскільки цей період розвитку є критичним для формування життєвих цілей і планів на майбутнє. Травма може призвести до того, що молоді люди перестають бачити перспективи свого майбутнього, що призводить до ще глибшої фрустрації та відчаю. Без здатності бачити позитивні зміни або відчувати контроль над власним життям, юнаки можуть почати відчувати безнадійність, що збільшує ризик розвитку суїцидальних думок або саморуйнівної поведінки. Дослідження показують, що такі почуття безнадії є серйозним фактором ризику для розвитку психічних розладів, які можуть мати тривалі наслідки для життя молодих людей.

Дослідження Р. Пітман, А. Шалев та П. Скотт також показують, що індивіди з високим рівнем нейротизму більш схильні до розвитку невротичних станів після травматичних подій. Нейротизм – це риса особистості, яка характеризується емоційною нестабільністю, підвищеною чутливістю до стресу та схильністю до негативних емоцій. Особи з високим рівнем нейротизму більш інтенсивно реагують на травматичні події, що робить їх більш вразливими до розвитку психічних розладів, таких як тривожність, депресія або ПТСР. Ці індивіди мають більші труднощі в подоланні стресових ситуацій, що ускладнює їх соціальну адаптацію після травматичного досвіду (Pitman et al., 2000).

Високий рівень нейротизму також може впливати на здатність юнаків будувати та підтримувати соціальні зв'язки, вони часто відчувають складнощі в установленні довірливих стосунків. Ці особи можуть бути надмірно обережними, уникати близькості або виявляти ворожість до інших, що ускладнює їх інтеграцію в соціум. Така поведінка, у свою чергу, посилює ізоляцію та сприяє подальшому погіршенню психоемоційного стану, створюючи порочне коло емоційних і соціальних труднощів.

Таким чином, травматичний досвід має глибокий вплив на сприйняття соціальних ролей, цінностей і здатність до самовизначення у юнаків. Втрата соціальних ролей, криза ідентичності, депресія та девіантна поведінка є поширеними наслідками травми, які ускладнюють процес соціалізації та інтеграції в суспільство. Високий рівень нейротизму ще більше посилює ці труднощі, оскільки такі особи мають більшу схильність до розвитку психічних розладів після травматичних подій.

Процес соціальної реабілітації молодих людей після травми є довгостроковим і потребує індивідуального підходу. Юнаки, які зазнали травматичних подій, часто потребують тривалого періоду для відновлення емоційної стабільності та адаптації до соціального середовища. Психотерапія є важливим інструментом у цьому процесі, оскільки вона допомагає травмованим особам відрефлексувати свої емоції, зрозуміти причини травми та знайти способи її подолання. Однак тільки психологічна допомога не є достатньою, якщо немає соціальної підтримки. Важливу роль у процесі реінтеграції відіграють соціальні інститути, які створюють умови для повернення молоді до активного соціального життя. Наприклад, навчальний заклад може забезпечити безпечне та підтримне середовище для відновлення соціальних навичок, а громада – надати простір для соціальної активності та участі в суспільному житті.

Значна частина досліджень підкреслює важливість соціальної підтримки в подоланні наслідків травматичного досвіду. Належна соціальна підтримка – з боку сім'ї, друзів, соціальних інституцій – може значно зменшити негативні наслідки травми, підкреслюють Мадді та Хошаба (Maddi, & Khoshaba, 1994). Юнаки, які отримують емоційну підтримку та допомогу, мають більше шансів на успішну соціальну адаптацію, зазначає Мастен (Masten, 2014). Водночас відсутність такої підтримки може призвести до поглиблення соціальної ізоляції та розвитку серйозних психічних розладів, таких як ПТСР або депресія (Lauer, 1998; Титаренко, & Ларина, 2009; Луппо, 2015; Туриніна, 2017; Герман, 2022).

Підтримка з боку родини також є надзвичайно важливою для успішної реабілітації після травматичного досвіду. Родина як найближче соціальне середовище має важливий вплив на емоційний стан та соціальну поведінку молоді людини.

В. Пасічник наголошує на тому, що робота з цінностями та смислами є важливою складовою частиною успішної реабілітації, оскільки ці особистісні ресурси допомагають молодим людям подолати негативні наслідки травматичних подій. Робота з цінностями дозволяє юнакам знайти новий сенс життя, переглянути свої життєві пріоритети та зрозуміти власну роль у суспільстві. Родина, надаючи емоційну підтримку та сприяючи зміцненню позитивних життєвих цінностей, відіграє ключову роль у цьому процесі (Пасічник, & Ліпатов, 2013).

Окрім роботи з цінностями, важливо також забезпечити молодим людям доступ до соціальних інститутів, які можуть допомогти їм відновити свої соціальні навички та повернутися до активного соціального життя. Такі

інституту, як школи, громадські організації, волонтерські проекти або навіть спортивні клуби, можуть створити можливості для соціалізації, сприяти розвитку комунікативних навичок та зміцненню соціальних зв'язків. Важливим елементом цього процесу є те, щоб молоді люди відчували себе корисними та цінними членами суспільства, що сприятиме їх емоційному відновленню та реінтеграції (Герман, 2022).

Контекстуальні фактори також мають значний вплив на соціалізацію юнаків після травматичного досвіду. Соціальні та політичні умови, економічна стабільність або нестабільність, а також культурні особливості середовища можуть або посилювати, або пом'якшувати наслідки травми. Наприклад, у країнах, де соціальна підтримка надається на високому рівні, особи, які пережили травматичні події, мають кращі можливості для реабілітації та відновлення. Водночас у суспільствах з низьким рівнем соціальної безпеки або недостатньо розвиненими програмами реабілітації, наслідки травми можуть мати більш негативний характер (Туриніна, 2017; Герман, 2022; Зливков та ін., 2023).

Зрештою, процес соціалізації після травматичного досвіду є комплексним і вимагає спільних зусиль психологів, соціальних працівників, викладачів, сім'ї та самої молоді людини. Психологічна реабілітація та соціальна підтримка, йдучи пліч-о-пліч, можуть забезпечити відновлення травмованої особи юнацького віку та її успішну інтеграцію в соціум. Комплексний підхід, який враховує всі аспекти особистісного розвитку та соціальної взаємодії, може гарантувати позитивні результати в довгостроковій перспективі, допомагаючи молодим людям подолати наслідки травматичного досвіду та знову стати повноцінними членами суспільства (Титаренко та ін., 2019).

Загалом результати досліджень (Lauer, 1998; Linley, 2003; Луппо, 2015; Титаренко, 2018; Овчарова, & Кириченко, 2021; Герман, 2020, Ільченко, 2023) свідчать про те, що травматичний досвід у юнацькому віці суттєво впливає на соціалізацію, порушуючи здатність юнаків адаптуватися до соціальних норм, будувати соціальні зв'язки та виконувати соціальні ролі. Важливою є роль соціальної підтримки та психологічної допомоги, яка дозволяє юнакам відновити соціальні навички та знову інтегруватися в соціум після травми.

Дискусія і висновки

Аналіз наукових підходів до вивчення впливу травматичного досвіду на соціалізацію юнаків свідчить, що цей досвід значно впливає на їхнє самосприйняття, соціальні цінності та поведінкову активність. Травма змінює ставлення особистості до світу, до себе та до оточення, формуючи почуття відчуженості і труднощі в побудові міжособистісних стосунків. Втрата довіри до соціальних норм і цінностей може призводити до соціальної ізоляції, асоціальної або девіантної поведінки. Для успішної соціалізації після травматичних подій передбачається комплексна підтримка, що включає роботу над відновленням ціннісних орієнтирів та мотивації до активної участі в соціумі.

Перспективи подальших досліджень полягають у детальнішому вивченні, як саме травматичний досвід змінює систему цінностей і соціальні установки юнаків, а також у розробленні ефективних методик для відновлення їхньої здатності до соціальної інтеграції. Особливу увагу слід приділити психологічній підтримці, що сприятиме формуванню нових цінностей і мотиваційних детермінант, які допоможуть юнакам повернутися до активного соціального життя унаслідок пережитих травматичних подій.

Внесок авторів: Олена Носова – методологія; підготування теоретичних засад дослідження; аналіз джерел; формулювання ключових визначень; написання – оригінальна чернетка; Людмила Матяш-Заяц – концептуалізація; написання – перегляд і редагування.

Список використаних джерел

- Блінов, О. А. (2018). Опитувальник скринінгу посттравматичного стресового розладу (ОС ПТСР). *Психологічний часопис*, 11(1), 26–37.
- Бондаревська, Л. (2008). Вплив травмуючих переживань на виникнення психічного вигорання. *Психологія і суспільство*, 2(32), 185–188.
- Варбан, Є. О. (2009). *Стратегії подолання життєвих криз в юнацькому віці* [Дис. канд. психол. наук, Університет менеджменту освіти]. <https://mydisser.com/en/catalog/view/strategii-podolannya-zhitt-vih-kriz-v-yunackomu-vici.html>
- Волков, Д. С., & Баратинська, А. В. (2020). *Психологія діяльності в особливих умовах*. Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара.
- Герман, Дж. (2022). *Психологічна травма та шлях до видужання: Наслідки насильств – від знущань у сім'ї до політичного терору*. Вид-во Старого Лева.
- Гоцуляк, Н. Є. (2015). Психологічна травма: Аналіз та шляхи її подолання. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія: Педагогічні та психологічні науки*, 1, 378–390.
- Діденко, Г. О. (2020). *Психологічні особливості життєвого стилю осіб з травматичним досвідом* (Публікація № 0420U101561) [Автореф. дис. канд. психол. наук, Херсонський державний університет]. Національний репозитарій академічних текстів. <https://nrat.ukrinte.ua/searchdoc/0420U101561/>
- Журавльова, Н. Ю., & Гурлева, Т. С. (2023). Додаткові прояви ПТСР як мішені впливу в контексті психологічної допомоги постраждалому від війни. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Психологія*, 34(73)(1), 190–196. <https://doi.org/10.32782/2709-3093/2023.1/31>
- Зливков, В., Лукомська, С., Євдокимова, Н., & Ліпінська, С. (2023). *Діти і війна*. ПП Лисенко М. М.
- Ільченко, Р. М. (2023). *Особливості психологічної реадaptaції пост-наркозалежних дорослих за методом М. Мюррей* (Публікація № 0824U003661) [Дис. д-ра філософії в галузі психології, Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка]. Академічні тексти України. <https://academic.info/ua/document/0824U003661>
- Керик, О. (2013). Професійне вигорання та прояви вторинної травми у фахівців системи людина – людина. *Проблеми гуманітарних наук. Психологія*, 31, 64–72.
- Кісарчук, З. Г., Омельченко, Я. М., Лазос, Г. П., Литвиненко Л. І., ... Царенко, Л. Г. (2015). *Психологічна допомога постраждалим внаслідок кризових травматичних подій* (З. Г. Кісарчук, Ред.). Логос.
- Лозінська, Н. (2018). Психотравма як наслідок травматичного стресу в різних напрямках сучасної психології. *Вісник Національного університету оборони України*, 2, 65–73.
- Луппо, С. Є. (2015). *Типологія життєвої взаємодії дорослої особистості з досвідом дитячих психотравм у сім'ї* [Автореф. дис. канд. психол. наук, Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова]. <https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/7203/Luppo.pdf?sequence=1>
- Овчарова, Р. В., & Кириченко, І. В. (2021). Стресостійкість та психологічне благополуччя підлітків з досвідом переживання травматичних подій. *Наука і освіта*, 2, 86–92.
- Пасічник, В. І., & Ліпатов, І. І. (2013). Вплив акцентуацій особистості військовослужбовців внутрішніх військ на їх адаптацію до особливих умов службово-бойової діяльності. *Честь і закон*, 1(44), 94–98. <https://doi.org/10.33405/2078-7480/2013/1/44/144350>
- Сандал, О. С. (2023). *Особливості емоційних стилів у осіб з травматичним досвідом* [Дис. д-ра філософії в галузі психології, Інститут психології імені Г. С. Костюка]. <http://psychology-naes-ua.institute/read/2825/>
- Титаренко Т., & Ларина Т. (2009). *Життєстійкість особистості: Соціальна необхідність і безпека*. Марич.
- Титаренко, Т. М. (2018). *Психологічне здоров'я особистості: Засоби самопомоги в умовах тривалої травматизації*. Імекс-ЛТД.
- Титаренко, Т. М., Климчук, В. О., Лазоренко, Б. П., Ларина, Т. О., Дворник, М. С., Мирончак, К. В., ... Савінов, В. В. (2019). *Соціально-психологічні технології відновлення особистості після травматичних подій*. Імекс-ЛТД.
- Туриніна О. Л. (2017). *Психологія травмуючих ситуацій*. Персонал.
- Шевченко, В. С., & Байер, О. О. (2015). Особливості емоційної та волевої сфери у розвитку осіб юнацького віку. *Научные труды SWorld*, 8(3), 40–44.
- DePrince, A. P., Weinzierl, K. M., & Combs, M. D. (2009). Executive function performance and trauma exposure in a community sample of children. *Child Abuse & Neglect*, 33(6), 353–361.
- Erikson, E. H. (1968). *Identity: Youth and crisis* (Vol. 68). Norton.
- Eysenck H. J. (1947). *Dimensions of personality*. Kegan Paul.
- Hall, G. S. (1904). *Adolescence: Its psychology and its relations to physiology, anthropology, sociology, sex, crime, religion and education* (Vol. 2). D. Appleton.

- Jones, E., & Wessely, S. (2007). A paradigm shift in the conceptualization of psychological trauma in the 20th century. *Journal of anxiety disorders*, 21(2), 164–175.
- Lauer, R. H. (1998). *Social problems and the quality of life*. McGraw-Hill.
- Levine P. (1997). *Waking the Tiger: Healing Trauma*. North Atlantic books.
- Linley, P. A. (2003). Positive adaptation to trauma: Wisdom as both process and outcome. *Journal of traumatic stress*, 16, 601–610. <https://doi.org/10.1023/B:JOTS.0000004086.64509.09>.
- Maddi, S. R., & Khoshaba, D. M. (1994). Hardiness and mental health. *Journal of personality Assessment*, 63(2), 265–274.
- Masten, A. S. (2014). *Ordinary magic: Resilience in development*. Guilford publications.
- Pitman, R. K., Shalev, A. Y., & Orr, S. P. (2000). Posttraumatic stress disorder: Emotion, conditioning and memory. *Cognitive Neuroscience*, 2, 1133–1147.
- Sannikova, O. P., & Kuznietsova, O. (2018). Adaptivity as the integral phenomenon: Empirical verification. *Science and Education*, 3, 27–35. <https://doi.org/10.24195/2414-4665-2018-3-4>
- Seligman, M. E., Park, N., & Peterson, C. (2004). The values in action (VIA) classification of character strengths. *Ricerche di Psicologia*, 27(1), 63–78.
- Zettl, L. & Josephs, E. (2001). *Self-Regulation Therapy*. Canadian Foundation for trauma Research and Education.
- References**
- Blinov, O. A. (2018). Screening questionnaire for posttraumatic stress disorder (PTSD). *Psychological journal*, 11(1), 26–37 [in Ukrainian].
- Bondarevska, L. (2008). The influence of traumatic experiences on the occurrence of mental burnout. *Psychology & society*, 2(32), 185–188 [in Ukrainian].
- DePrince, A. P., Weinzierl, K. M., & Combs, M. D. (2009). Executive function performance and trauma exposure in a community sample of children. *Child Abuse & Neglect*, 33(6), 353–361.
- Didenko, H. O. (2020). *Psychological features of the life style of people with traumatic experience* (Publication No. 0420U101561) [Extended abstract of dissertation of Candidate of Psychological Sciences, Kherson State University]. National Repository of Academic Texts [in Ukrainian]. <https://nrat.ukrintei.ua/searchdoc/0420U101561/>
- Erikson, E. H. (1968). *Identity: Youth and crisis* (Vol. 68). Norton.
- Eysenck H. J. (1947). *Dimensions of personality*. Kegan Paul.
- Gotsulyak, N. E. (2015). Psychological trauma: Analysis and ways to overcome it. *Collection of scientific works of the National Academy of the State Border Guard Service of Ukraine Series: pedagogical and psychological sciences*, (1), 378–390 [in Ukrainian].
- Hall, G. S. (1904). *Adolescence: Its psychology and its relations to physiology, anthropology, sociology, sex, crime, religion and education* (Vol. 2). D. Appleton.
- Herman, J. (2022). *Psychological trauma and the path to recovery: The consequences of violence – from domestic abuse to political terror*. Old Lion Publishing House.
- Ilchenko, R. M. (2023). *Features of psychological readaptation of post-drug addicted adults by the method of M. Murray*. (Publication No. 0824U003661) [Dissertation of PhD in Psychology, Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University (PNPU)]. Академічні тексти України [in Ukrainian]. <https://uacademic.info/ua/document/0824U003661>
- Jones, E., & Wessely, S. (2007). A paradigm shift in the conceptualization of psychological trauma in the 20th century. *Journal of anxiety disorders*, 21(2), 164–175.
- Kerik, O. (2013). Professional burnout and manifestations of secondary trauma in specialists of the 'person – person' system. *Problems of the Humanities. Psychology*, 31, 64–72 [in Ukrainian].
- Kisaruchuk, Z. G., Omelchenko, Ya. M., Lazos, G. P., Litvinenko L. I., ... Tsarenko, L. G. (2015). Psychological assistance to victims of crisis traumatic events (Z. G. Kisaruchuk, Ed.). Logos [in Ukrainian].
- Lauer, R. H. (1998). *Social problems and the quality of life*. McGraw-Hill.
- Levine P. (1997). *Waking the Tiger: Healing Trauma*. North Atlantic books.
- Linley, P. A. (2003). Positive adaptation to trauma: Wisdom as both process and outcome. *Journal of traumatic stress*, 16, 601–610. <https://doi.org/10.1023/B:JOTS.0000004086.64509.09>.
- Lozinska, N. S. (2018). Psychotrauma as a consequence of traumatic stress in different areas of modern psychology. *Bulletin of the National Defense University of Ukraine*, 2, 65–73 [in Ukrainian].
- Luppo, S. E. (2015). *Typology of life interactions of an adult personality with the experience of childhood psychotrauma in the family* [Extended abstract of dissertation of Candidate of Psychological Sciences, National Pedagogical Dragomanov University] [in Ukrainian]. <https://enpui.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/7203/Luppo.pdf?sequence=1>
- Maddi, S. R., & Khoshaba, D. M. (1994). Hardiness and mental health. *Journal of personality Assessment*, 63(2), 265–274.
- Masten, A. S. (2014). *Ordinary magic: Resilience in development*. Guilford publications.
- Ovcharova, R. V., & Kirichenko, I. V. (2021). Stress resistance and psychological well-being of adolescents with experience of traumatic events. *Science and Education*, 2, 86–92 [in Ukrainian].
- Pasichnyk, V. I. (2013). The influence of personality accentuations of servicemen of internal troops on their adaptation to special conditions of service and combat activity. *Honour and Law*, 1(44), 94–98. <https://doi.org/10.33405/2078-7480/2013/1/44/144350> [in Ukrainian].
- Pitman, R. K., Shalev, A. Y., & Orr, S. P. (2000). Posttraumatic stress disorder: Emotion, conditioning and memory. *Cognitive Neuroscience*, 2, 1133–1147.
- Sandal, O. S. (2023). *Features of emotional styles in people with traumatic experience* [Dissertation of PhD in Psychology, G. S. Kostyuk Institute of Psychology of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine] [in Ukrainian]. <http://psychology-naes-ua.institute/read/2825/>
- Sannikova, O. P., & Kuznietsova, O. (2018). Adaptivity as the integral phenomenon: Empirical verification. *Science and Education*, 3, 27–35. <https://doi.org/10.24195/2414-4665-2018-3-4>
- Seligman, M. E., Park, N., & Peterson, C. (2004). The values in action (VIA) classification of character strengths. *Ricerche di Psicologia*, 27(1), 63–78.
- Shevchenko, V. S., Bayer, O. O. (2019). Features of the emotional and volitional sphere in the development of adolescents. *Scientific researches and their practical application. SWorld*, 8(3), 40–44 [in Ukrainian].
- Titarenko, T. M. (2018). *Psychological health of the individual: means of self-help in conditions of prolonged traumatization: monograph*. Imex-Ltd. [in Ukrainian].
- Titarenko, T. M., Klymchuk, V. O., Lazorenko, B. P., Larina, T. O., Dvornik, M. S., Mironchak, K. V., ... & Savinov, V. V. (2019). *Social and psychological technologies of personality recovery after traumatic events: a practical guide*. Imex Ltd. [in Ukrainian].
- Turina, O. L. (2017). *Psychology of traumatic situations*. Pershalovyi [in Ukrainian].
- Tytarenko T., & Laryna T. (2009). *Resilience of the individual: Social necessity and security*. Marych [in Ukrainian].
- Varban, E. O. (2009). *Strategies for overcoming life crises in adolescence* [Dissertation of Candidate of Psychological Sciences, University of educational management] [in Ukrainian]. <https://mydisser.com/en/catalog/view/strategii-podolannya-zhitt-vih-kriz-v-yunackomu-vici.html>
- Volkov, D. S., & Baratynskaia, A. V. (2020). *Psychology of activity in special conditions*. Oles Honchar Dnipro National University [in Ukrainian].
- Zettl, L. & Josephs, E. (2001). *Self-Regulation Therapy*. Canadian Foundation for trauma Research and Education.
- Zhuravleva, N. Y., & Gurleva, T. S. (2023). Additional manifestations of PTSD as targets of influence in the context of psychological assistance to a war victim. *Scientific notes of the V. I. Vernadsky Taurida National University. Psychology*, 34(73), 190–196. <https://doi.org/10.32782/2709-3093/2023.1/31> [in Ukrainian].
- Zlyvkov, V., Lukomska, S., Evdokimova, N. & Lipinska, S. (2023). *Children and war*. P.I. Lysenko M. M [in Ukrainian].

Отримано редакцію журналу / Received: 17.09.24
Прорецензовано / Revised: 05.10.24
Схвалено до друку / Accepted: 15.12.24

Liudmyla MATIASH-ZAIATS PhD (Psychol.), Assoc. Prof.
ORCID ID: 0009-0008-2647-2221
e-mail: l.p.matyash-zayats@udu.edu.ua
Mykhailo Drahomanov Ukrainian State University, Kyiv, Ukraine

Olena NOSOVA, PhD Student
ORCID ID: 0000-0001-7726-5216
e-mail: o.v.nosova@npu.edu.ua
Mykhailo Drahomanov Ukrainian State University, Kyiv, Ukraine

THE IMPACT OF TRAUMATIC EXPERIENCE ON THE SOCIALIZATION OF ADOLESCENTS

Background. Despite a considerable number of studies in trauma psychology, there remains a lack of research focused on how traumatic experiences influence socialization during adolescence. Understanding how traumatic events affect the development of social connections, self-perception, and adolescents' ability to integrate into society is particularly pertinent.

Results. The study identifies the crucial role of traumatic experience in shaping behavioral models and social adaptation in adolescents. Trauma alters not only an individual's psychological structure but also affects their perceptions of social norms and values and their ability to integrate into society. Traumatic experiences can result in social isolation, disruption of interpersonal relationships, and the emergence of antisocial or deviant

behavior. Post-trauma socialization becomes a challenging process requiring specialized support and corrective measures. The study analyzed the characteristic features of traumatic experiences and their impact on social behavior, revealing specific changes in the perception of social roles and values that influence the socialization process after traumatic events.

C o n c l u s i o n s . *Traumatic experiences significantly affects the process of socialization in adolescents, determining their ability to integrate into society and adapt to social norms. Socialization after trauma involves overcoming internal conflicts, restoring social connections, and reintegrating into the social environment. The process of socialization depends on how well individuals can align their experiences with social norms and values, as well as on the support provided by social institutions. This emphasizes the importance of developing effective support and rehabilitation programs for adolescents who have experienced trauma.*

K e y w o r d s : *traumatic experience, socialization, adolescence, post-traumatic changes, social adaptation, deviant behavior.*

Автори заявляють про відсутність конфлікту інтересів. Спонсори не брали участі в розробленні дослідження; у зборі, аналізі чи інтерпретації даних; у написанні рукопису; в рішенні про публікацію результатів.

The authors declare no conflicts of interest. The funders had no role in the design of the study; in the collection, analyses or interpretation of data; in the writing of the manuscript; in the decision to publish the results.